

**МЕДІАЦІЯ У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ:
УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ****MEDIATION IN THE GREAT BRITAIN'S PENITENTIARY SYSTEM:
UKRAINIAN PERSPECTIVES**

Карпінська Н.В., д.ю.н.,
професор кафедри відновного правосуддя і правоохоронної діяльності
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Янус Анна, д.філос.н. з політол.,
ад'юнк

Поморський університет у Старогард Гданському, Польща

Стаття присвячена висвітленню правових та організаційних аспектів впровадження медіації в Великобританії та дослідженню потенційних можливостей впровадження медіаційних практик у вітчизняну систему виконання покарань.

У статті на основі вивчення британського досвіду встановлено, що медіація може виступати успішним інструментом реабілітації правопорушників та дозволяє не лише розв'язувати внутрішні конфлікти, але й сприяє налагодженню діалогу між жертвами злочинів та правопорушниками. Обґрунтовано особливе значення медіації у кримінально-виконавчій системі, з огляду на широкий спектр суб'єктів процесу: дозволяє працювати з конфліктами між ув'язненими, між засудженими та персоналом, а також між правопорушниками та постраждалими. Вона може бути інструментом для соціальної реабілітації засуджених, зниження рівня агресії та сприяння мирному розв'язанню конфліктів.

Встановлено, що системи виконання покарань Великобританії та України характеризуються різними підходами, які відображаються в їхній структурі, принципах та практиках. Наголошено на тому, що адаптація певних принципів і норм британської кримінально-виконавчої політики може суттєво модернізувати українську систему, особливо в контексті забезпечення прав ув'язнених та підвищення ефективності реабілітації.

З метою ефективного впровадження медіації до пенітенціарної системи України авторами обґрунтовано необхідність розробки покрокового алгоритму, який враховуватиме як організаційні, так і правові аспекти: аналіз правової бази; розробка номативно-правових актів; залучення міжнародного досвіду; створення інфраструктури медіаційних центрів; навчання медіаторів, інформування ув'язнених і персоналу; моніторинг і коригування програми.

Зроблено висновок про те, що впровадження медіації в пенітенціарних установах України потребує злагодженого плану, чітких номативно-правових актів, створення відповідної інфраструктури, а також постійного контролю за результатами, що у свою чергу дозволить створити ефективну систему розв'язання конфліктів, яка сприятиме гуманізації умов утримання ув'язнених, їхній реабілітації та соціальній інтеграції після звільнення.

Ключові слова: пенітенціарна система Великобританії, досвід Великобританії, пенітенціарні заклади, медіація, установа у виконання покарань, кримінально-виконавче право.

The article is aimed at highlighting the legal and organisational aspects of mediation in the UK and exploring the potential opportunities for introducing mediation practices into the national penal system.

Based on the study of the British experience, the article establishes that mediation can be a successful tool for rehabilitation of offenders and allows not only to resolve internal conflicts, but also facilitates dialogue between victims of crime and offenders. The author substantiates the special importance of mediation in the penal system, given the wide range of subjects of the process: it allows dealing with conflicts between prisoners, between convicts and staff, as well as between offenders and victims. It can be a tool for the social rehabilitation of prisoners, reducing the level of aggression and promoting peaceful conflict resolution.

It is established that the penal systems of Great Britain and Ukraine are characterised by different approaches which are reflected in their structure, principles and practices. It is emphasised that the adaptation of certain principles and norms of the British penal policy can significantly modernise the Ukrainian system, especially in the context of ensuring the rights of prisoners and improving the effectiveness of rehabilitation.

In order to effectively introduce mediation into the penitentiary system of Ukraine, the authors substantiate the need to develop a step-by-step algorithm which will take into account both organisational and legal aspects: analysis of the legal framework; development of nominal legal acts; attraction of international experience; creation of the infrastructure of mediation centres; training of mediators, informing prisoners and staff; monitoring and adjustment of the programme.

It is concluded that the introduction of mediation in penitentiary institutions of Ukraine requires a well-coordinated plan, clear regulations, creation of appropriate infrastructure, and constant monitoring of the results, which in turn will create an effective conflict resolution system that will contribute to the humanisation of prison conditions, their rehabilitation and social integration after release.

Key words: UK penitentiary system, UK experience, penitentiary institutions, mediation, penitentiary institution, criminal executive law.

Постановка проблеми. Реформування пенітенціарної системи України є однією з ключових складових удосконалення системи правосуддя та дотримання прав людини. Сучасний підхід до виконання покарань передбачає не лише забезпечення охорони та ізоляції правопорушників, але і їхню реабілітацію, соціалізацію та підготовку до повернення в суспільство. У цьому контексті медіація є важливим інструментом, здатним сприяти зниженню рівня рецидивів та конфліктів у пенітенціарних закладах, а також встановленню діалогу між потерпілими та правопорушниками. Досвід Великобританії демонструє, що впровадження медіаційних практик у пенітенціарну систему дає змогу не тільки розв'язувати внутрішні конфлікти серед ув'язнених, але й сприяє відновленню соціальної

справедливості через залучення сторін конфлікту до процесу примирення. Такий підхід підвищує рівень довіри до системи правосуддя, сприяє гуманізації системи виконання покарань та забезпечує більш ефективне використання ресурсів держави. Важливим науковим завданням у цьому контексті є адаптація та впровадження успішних практик медіації в українське пенітенціарне право з урахуванням національних особливостей та чинних правових норм. Практичне значення проблеми полягає в тому, що медіація може стати дієвим механізмом зниження напруги в установах виконання покарань, покращити умови утримання ув'язнених та сприяти їхній соціальній реінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні ролі медіації в реформуванні пенітенціарної системи

України ключовими є праці, що розглядають медіацію як важливий інструмент у контексті адміністративного судочинства. Так, О. Мельничук [1] акцентує на європейському досвіді медіації та його застосуванні в Україні, що є важливим аспектом при реформуванні пенітенціарної системи.

Досвід інших країн також стає важливим джерелом для реформування пенітенціарної системи. М. Яцишин та Ю. Крисюк [2] порівнюють пенітенціарні системи України та Фінляндії, наголошуючи на ефективних підходах до реформ в останній. Важливим є також аналіз нормативної бази Великобританії, здійснений В. Шулікою [3]. Не можна оминати увагою й інший його внесок в історіографію британської пенітенціарної системи [4]. Ю. Крисюк [5] досліджує прогресивну систему ув'язнення Англії, що додає додаткові аргументи на користь реформування системи ув'язнення в Україні.

Інститут пробації, який є невід'ємною частиною реформування пенітенціарної системи, також перебуває у фокусі наукової уваги вчених. А. Градецький та Н. Градецька [6] аналізують зарубіжний досвід становлення пробації, що є корисним для адаптації в українських умовах. А. Гусак [7] додає до цього аналіз пробації як засобу протидії злочинності.

Медіація як один з основних інструментів у реформуванні пенітенціарної системи також розглядається в роботах О. Козакевича [8], який підкреслює її роль у забезпеченні доступу до правосуддя. Н. Турман [9] досліджує інститут медіації в контексті кримінального процесу в Польщі та Україні, акцентуючи на міжнародному досвіді.

Г. Кришталь та І. Брюховецька [10] роблять акцент на медіації як альтернативному засобі правового захисту прав людини, що може бути корисним інструментом для реформи пенітенціарної системи. М. Пузирьов та Л. Церкуник здійснили аналіз кримінологічної характеристики пенітенціарної злочинності в іноземних країнах, що також має вагомое значення для розуміння реальних потреб у реформуванні системи [11, с. 230–235].

М. Pitiulych та І. Nakonechna [12] розширюють аналіз медіації, надаючи огляд досвіду різних країн. А. Ковальов [13] акцентує на імплементації міжнародно-правових зобов'язань щодо прав і свобод засуджених, що є критично важливим для будь-яких реформ.

Проте, незважаючи на значну кількість наявних досліджень, подальшого вивчення потребують кілька важливих аспектів. Йдеться про визначення проблем, пов'язаних із реабілітацією й соціалізацією правопорушників; виявлення впливу кримінально-виконавчого права Великобританії на формування пенітенціарної системи, зокрема дотримання прав ув'язнених; дослідження правових та організаційних аспектів упровадження медіації в установах виконання покарань в Україні з урахуванням британського досвіду. Це може стати значним кроком у покращенні соціальної реабілітації та зменшенні рівня рецидиву серед правопорушників.

Метою статті є аналіз правових та організаційних аспектів упровадження медіації в пенітенціарній системі Великобританії та дослідження потенційних можливостей впровадження медіаційних практик у вітчизняну систему виконання покарань для підвищення її ефективності та гуманізації.

Виклад основного матеріалу. Пенітенціарна система України функціонує на основі законодавчої та нормативно-правової бази, яка регулює питання виконання кримінальних покарань та забезпечення прав ув'язнених. Основу цієї бази складають Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України «Про попереднє ув'язнення», а також низка міжнародних договорів, які визначають стандарти поводження з ув'язненими, зокрема Мінімальні стандарти правила ООН щодо поводження з в'язнями та Європейські пенітенціарні правила.

Конституція України закріплює основоположні права та свободи людини, які повинні бути гарантовані навіть у разі виконання покарань. Кримінально-виконавчий кодекс регламентує порядок та умови виконання кримінальних покарань, забезпечуючи реалізацію права на гідне поводження з ув'язненими, а також визначає принципи виконання покарань, серед яких є законність, справедливність, гуманність, рівність перед законом [14]. Закон України «Про попереднє ув'язнення» регулює умови утримання осіб під вартою до судового вироку, включаючи права підозрюваних на захист і належне поводження [15]. Умови тримання під вартою залишаються складними, а доступ до адвоката та належного захисту часто обмежений. Це призводить до порушень прав підозрюваних, включаючи неналежні умови утримання та затягування справ.

Крім того, Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації міжнародних стандартів у сфері виконання покарань та захисту прав ув'язнених. Зокрема, держава є учасником Європейської конвенції з прав людини, яка встановлює норми щодо умов утримання ув'язнених і запобігання жорсткому поводженню з ними [16]. Мінімальні стандарти правила ООН встановлюють міжнародні стандарти гуманного поводження з ув'язненими, яких повинна дотримуватися Україна. На практиці стандарти порушуються через брак ресурсів, перевантаженість закладів і низьку якість медичних та соціальних послуг, наданих ув'язненим. Норми про недопущення жорсткого поводження виконуються не завжди.

Європейські пенітенціарні правила визначають права ув'язнених та умови їхнього утримання відповідно до європейських стандартів, включаючи доступ до освіти та реабілітації. Втілення цих правил ускладнене через відсутність необхідних інвестицій у пенітенціарну систему та низьку ефективність нагляду за виконанням законодавчих норм. Реабілітаційні програми часто не відповідають стандартам [17].

Попри наявність нормативно-правової бази, що формально відповідає міжнародним стандартам, на практиці виникає низка проблем, пов'язаних з її недосконалим виконанням, що ускладнює процес реабілітації та соціалізації правопорушників. Однак першочерговим завданням залишається подальша гармонізація кримінально-виконавчого законодавства України з вимогами міжнародного права, а також створення ефективних механізмів контролю за дотриманням прав ув'язнених у процесі виконання покарань [18; 19].

Незважаючи на існування законодавчої бази, яка враховує як національні, так і міжнародні норми, пенітенціарна система України стикається з серйозними проблемами на практиці. Однією з ключових проблем є значна перевантаженість установ виконання покарань. Більшість із них працюють на межі своїх можливостей, що призводить до погіршення умов утримання ув'язнених, недостатнього забезпечення їхніх прав та порушення санітарно-гігієнічних норм. У таких умовах неможливо забезпечити належний рівень гуманного ставлення до осіб, які відбувають покарання, що часто стає причиною порушень їхніх базових прав, включаючи право на медичну допомогу та гідне поводження.

Крім цього, значною проблемою залишається низька ефективність реабілітаційних програм. Хоча законодавство передбачає програми соціальної та професійної реабілітації, на практиці їхня реалізація є недостатньою. Більшість програм не адаптовані до сучасних потреб ув'язнених і не враховують індивідуальні особливості засуджених. Це ускладнює їхню соціалізацію після звільнення, що збільшує ризик рецидиву злочинної поведінки. Також важливе значення має проблема обмеженого фінансування, що перешкоджає модернізації інфраструктури та покращенню умов утримання. Більшість пенітенціар-

них установ потребують капітального ремонту, а персонал – навчання для належного виконання своїх обов'язків. Умови утримання часто не відповідають мінімальним стандартам, що зумовлює погіршення морального стану ув'язнених та знижує ефективність реабілітації [13].

З огляду на це, реформа пенітенціарної системи є критично важливою для забезпечення прав ув'язнених і підвищення ефективності їхньої соціалізації. Реформування повинно охоплювати модернізацію інфраструктури, підвищення рівня фінансування, перегляд програм реабілітації та впровадження сучасних підходів до роботи із засудженими, що сприятиме створенню умов для їхнього повноцінного повернення до суспільства.

Кримінально-виконавче право Великобританії є одним із найкращих зразків пенітенціарного права у світі. Джерела кримінально-виконавчого права Великобританії є ключовим елементом у формуванні та функціонуванні її пенітенціарної системи. Ці джерела містять законодавчі акти, судові рішення, міжнародні угоди, а також нормативні документи, що регламентують умови утримання ув'язнених, їхні права та обов'язки, процедури реабілітації та соціалізації. Основним законодавчим документом, що регулює виконання кримінальних покарань, є Закон про тюремні установи та кримінально-виконавчу діяльність. Цей акт встановлює основні принципи функціонування пенітенціарних закладів, визначає права ув'язнених і регулює процеси виконання покарань, включно з умовами утримання і реабілітаційними заходами [5].

Значну роль у формуванні кримінально-виконавчого права Великобританії відіграють судові прецеденти. Судові рішення, ухвалені на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, мають вирішальний вплив на дотримання прав ув'язнених та коригування законодавчих норм, які стосуються пенітенціарної системи. Міжнародні стандарти, зокрема правила ООН щодо поводження з ув'язненими та Європейські пенітенціарні правила, також відіграють значну роль у розвитку британської пенітенціарної системи.

Історіографія розвитку пенітенціарної системи Великобританії демонструє постійну еволюцію підходів до виконання покарань. Від початкових каральних практик XVIII століття, коли тюремні заклади використовувалися як інструмент суворого покарання та ізоляції, система поступово перейшла до більш гуманних форм поводження з ув'язненими. XIX століття ознаменувалося реформами Джона Говарда, які акцентували на необхідності поліпшення умов утримання ув'язнених та реабілітаційних програм. Важливим етапом стала поява альтернативних форм покарання, таких як пробація, яка зменшувала тиск на тюремні установи й надавала правопорушникам можливість реабілітації без ізоляції від суспільства [4].

У XX столітті пенітенціарна система Великобританії зазнала подальшої модернізації під впливом міжнародних стандартів та посиленої уваги до прав людини. Основна увага зосереджувалася на розвитку індивідуальних програм реабілітації, що враховували потреби кожного ув'язненого, а також на зменшенні рецидивізму. Сучасний етап розвитку пенітенціарної системи Великобританії характеризується посиленням наглядом за умовами утримання ув'язнених, залученням незалежних спостерігачів та активним застосуванням альтернативних до тюремного ув'язнення заходів.

Законодавча база Великобританії регулює різні аспекти пенітенціарної діяльності – від забезпечення прав ув'язнених до надання їм належних умов утримання, доступу до медичних та юридичних послуг, а також реабілітації та соціалізації. Основні положення закріплюють:

правовий статус ув'язнених – усі ув'язнені зберігають базові права, включно з правом на гідне ставлення, медичну допомогу, освіту, доступ до адвоката та зв'язок із

зовнішнім світом, за винятком тих, що обмежені у зв'язку з відбуттям покарання. Особливістю британської системи є впровадження індивідуальних програм реабілітації для кожного ув'язненого, що дає змогу ефективніше запобігати рецидивам та повертати їх до суспільства як законослухняних громадян;

умови утримання – умови в британських в'язницях контролюються державними й незалежними органами, забезпечується мінімальний рівень комфорту, безпеки та гігієни, доступ до медичних послуг, право на прогулянки й доступ до освітніх програм;

програми реабілітації – у британських в'язницях діють індивідуальні програми реабілітації, спрямовані на соціалізацію ув'язнених. Вони передбачають участь у програмах навчання, професійної підготовки, терапевтичних та психологічних сесіях, що допомагає зменшити рецидив;

альтернативні заходи – замість тюремного ув'язнення часто застосовуються альтернативні заходи, такі як пробація, електронний нагляд або домашній арешт, що сприяє зменшенню кількості ув'язнених і полегшенню навантаження на пенітенціарну систему;

незалежний нагляд – британська система передбачає незалежний моніторинг пенітенціарних закладів. Зокрема, здійснюються регулярні перевірки щодо умов утримання ув'язнених, дотримання їхніх прав, що гарантує відповідність міжнародним стандартам;

право на апеляцію та скарги – ув'язнені мають право на апеляцію щодо свого вироку та умов утримання, а також можуть подавати скарги до незалежних органів або суду на порушення їхніх прав;

право на особисте життя – ув'язнені зберігають право на конфіденційність особистої кореспонденції, телефонні дзвінки, а також право на приватне життя, що регламентується окремими положеннями кримінально-виконавчого права [3; 4].

На практиці система кримінально-виконавчого права Великобританії є однією з найгуманніших у світі. Одним із ключових елементів є індивідуалізований підхід до кожного ув'язненого. Це означає, що на етапі ув'язнення здійснюється оцінка особистих потреб, ризиків та планування індивідуальної програми реабілітації. Такі програми можуть охоплювати професійну підготовку, психологічну підтримку, освітні курси, а також заходи, спрямовані на підготовку до виходу на свободу. Британська система також активно використовує альтернативні форми покарання, такі як пробація чи електронний моніторинг, що дозволяє не тільки розвантажити в'язниці, а й сприяти соціалізації осіб, які скоїли злочин.

Система реабілітації спрямована на мінімізацію ризику рецидиву шляхом залучення ув'язнених до продуктивної діяльності та соціальних програм. Важливим елементом є підтримка ув'язнених після їхнього звільнення, що передбачає допомогу в працевлаштуванні, соціальній адаптації та підтримці зв'язку з родиною. Незалежний нагляд забезпечує контроль за умовами утримання та дотриманням прав ув'язнених, що робить систему відкритою до критики та постійного вдосконалення.

Зокрема, незважаючи на юридичні гарантії та ретельний нагляд, британські пенітенціарні установи все ж таки стикаються з проблемами, такими як перенаселеність деяких в'язниць та недостатнє фінансування реабілітаційних програм. Проте їхня унікальність полягає в постійних зусиллях щодо впровадження інновацій, таких як електронний моніторинг та дистанційне навчання ув'язнених, що дозволяє покращити ефективність роботи системи загалом.

Системи виконання покарань Великобританії та України характеризуються різними підходами, які відображаються в їхній структурі, принципах та практиках. Вбачається, що адаптація певних принципів і норм

британської кримінально-виконавчої політики може суттєво модернізувати українську систему, особливо в контексті забезпечення прав ув'язнених та підвищення ефективності реабілітації (табл. 1).

Адаптація наведених принципів до української системи виконання покарань може призвести до істотних змін у функціонуванні пенітенціарних установ та покращення умов утримання ув'язнених. Наприклад, впровадження індивідуальних програм реабілітації з урахуванням особистих потреб кожного засудженого може суттєво знизити рівень рецидивів. У сучасних українських умовах, де реабілітаційні програми часто є формальними, така новація допоможе краще адаптувати засуджених до життя після звільнення.

Іншим важливим аспектом є впровадження альтернативних форм покарань, таких як пробація або електронний моніторинг. Це дозволить зменшити перенавантаження в'язниць, що зараз є однією з найбільших проблем в Україні. Наприклад, використання електронних браслетів для домашнього арешту дозволить тримати осіб під контролем, не створюючи при цьому додаткового тиску на систему утримання.

Гуманізація умов утримання, особливо покращення медичних послуг, також матиме позитивний вплив. Багато українських пенітенціарних установ стикаються з проблемою забезпечення гідної медичної допомоги ув'язненим через обмеженість ресурсів. У сучасних умовах, коли медичне обслуговування часто є недостатнім, нові програми допоможуть зменшити кількість смертей серед ув'язнених через неналежне лікування.

Незалежний моніторинг, який є звичайною практикою у Великобританії, допоможе в Україні запобігати систематичним порушенням прав ув'язнених. Регулярні перевірки незалежними комісіями зможуть забезпечити прозорість у функціонуванні системи виконання покарань і сприяти виявленню та усуненню порушень.

Програми підтримки після звільнення можуть забезпечити успішну соціальну інтеграцію звільнених осіб, що особливо актуально в умовах економічної нестабільності. Допомога в працевлаштуванні та соціальній адаптації дозволить зменшити ризик повернення до кримінальної діяльності та підвищити шанси на стабільне життя після звільнення.

Медіація є одним із найефективніших інструментів розв'язання конфліктів, який набув поширення в різних сферах суспільного життя, зокрема в системі виконання покарань. Це процес, що передбачає участь нейтрального посередника – медіатора, який допомагає сторонам конфлікту досягти порозуміння через переговори. На відміну від судових розглядів, медіація спрямована на добровільне врегулювання спорів, що дозволяє досягти взаємної згоди без примусу. У кримінально-виконавчій системі медіація має особливе значення, оскільки дозволяє працювати з конфліктами між ув'язненими, між засудженими та персоналом, а також між правопорушниками та постраждалими [8]. Вона може бути інструментом для соціальної реабілітації засуджених, зниження рівня агресії та сприяння мирному розв'язанню конфліктів.

Досвід Великобританії показує, що впровадження медіаційних програм у пенітенціарних закладах сприяє зниженню рівня насильства та напруженості серед ув'язнених, а також дозволяє реінтегрувати засуджених у суспільство після звільнення [5]. Такий підхід формує культуру відповідальності, допомагаючи засудженим усвідомити наслідки своїх дій і знайти шляхи для виправлення завданих збитків. В українському контексті впровадження медіації в установах виконання покарань може стати важливим кроком на шляху до гуманізації кримінально-виконавчої системи, сприяти зниженню кількості конфліктів, а також допомогти зменшити кількість рецидивів.

Окрім розв'язання внутрішніх конфліктів, медіація також може працювати між правопорушниками та постраждалими. Зокрема, якщо засуджений скоїв злочин майнового характеру, медіація може бути використана для обговорення способів відшкодування шкоди, забезпечить встановлення діалогу між сторонами, сприятиме усвідомленню наслідків від нанесеної шкоди.

Створення спеціалізованих медіаційних центрів у пенітенціарних закладах допоможе забезпечити необхідну інфраструктуру для проведення таких сесій. При цьому, медіаторами можуть бути як працівники установи, так і зовнішні експерти, що мають відповідну підготовку. Добровільна участь у медіації забезпечить те, що засуджені братимуть активну участь у розв'язанні конфліктів, оскільки вони не відчуватимуть тиску і зможуть більш відкрито обговорювати свої проблеми.

Таблиця 1

Принципи та норми кримінально-виконавчої політики Великобританії, які можуть бути адаптовані до української системи виконання покарань

Принцип/Норма	Опис принципу/норми у Великобританії	Можливості адаптації до України
Гуманізація системи	Гарантування гідного поведіння з ув'язненими, доступу до медичної допомоги та освіти	Запровадження механізмів покращення умов утримання та медичного обслуговування
Індивідуалізація покарань	Розробка програм реабілітації на основі особистих потреб і ризиків кожного засудженого	Впровадження індивідуальних програм реабілітації для зменшення рецидивів
Альтернативні покарання	Використання пробації, електронного моніторингу, домашнього арешту	Створення умов для використання альтернативних заходів замість тюремного ув'язнення
Програми реабілітації	Індивідуальні програми освіти, психологічної підтримки, професійної підготовки	Модернізація реабілітаційних програм із залученням психологів і освітніх фахівців
Незалежний моніторинг	Регулярні перевірки пенітенціарних установ незалежними органами	Впровадження незалежних комісій для моніторингу дотримання прав ув'язнених
Підтримка після звільнення	Програми допомоги в працевлаштуванні та соціальній інтеграції після звільнення	Розробка програм підтримки після звільнення для успішної соціалізації

Джерело: розроблено авторами.

Впровадження медіації в українську пенітенціарну систему має значний потенціал для покращення соціальної реабілітації засуджених. Насамперед це сприятиме зниженню рівня агресії серед ув'язнених, що зменшить кількість внутрішніх конфліктів і підвищить безпеку в закладах. Створення простору для діалогу між сторонами конфлікту допоможе уникнути ескалації конфліктів і сприятиме мирному розв'язанню спорів.

Ще однією важливою перевагою є зниження повторних злочинів (рецидивізму). Завдяки участі в медіаційних програмах засуджені зможуть усвідомити наслідки своїх злочинів, що допоможе їм краще інтегруватися в суспільство після звільнення. Наприклад, у Великобританії медіація довела свою ефективність у реабілітації молодих правопорушників, що дозволило значно знизити рівень повторних злочинів серед цієї категорії ув'язнених.

Крім того, медіація сприятиме гуманізації системи виконання покарань. Ув'язнені зможуть брати участь у процесі відновлення справедливості, що дозволить їм відчувати власну відповідальність і водночас отримати підтримку в розв'язанні своїх проблем. Це підвищить рівень довіри до системи правосуддя та забезпечить більш ефективне виконання покарань.

Вбачаємо, що для ефективного впровадження медіації необхідно розробити покроковий алгоритм, який врахуєватиме як організаційні, так і правові аспекти:

аналіз правової бази – аналіз правової бази є критично важливим для виявлення прогалин у чинному законодавстві. Це дозволяє підготувати підґрунтя для легалізації медіаційних процедур і створити законодавчі рамки, що захищатимуть права всіх учасників процесу. Правильна нормативно-правова база сприятиме тому, що медіація стане повноцінною частиною кримінально-виконавчої системи, а не лише тимчасовим або експериментальним заходом.

розробка нормативно-правових актів – надає формальний характер процесу медіації. Ці документи повинні регламентувати не лише процедури медіації, але й визначати вимоги до медіаторів, механізми контролю, а також права й обов'язки ув'язнених та персоналу [9]. Без чітких правил медіація може бути неправильно впроваджена або не сприйматися серйозно учасниками.

залучення міжнародного досвіду – залучення міжнародного досвіду дозволить врахувати найкращі практики країн, де медіація вже довела свою ефективність [7]. Наприклад, використання британської моделі, де медіація є частиною реабілітаційної системи, допоможе впровадити ефективні підходи та уникнути помилок, пов'язаних із першими етапами запуску програми.

створення інфраструктури медіаційних центрів – створення інфраструктури медіаційних центрів. Це передбачає організацію спеціальних приміщень для проведення медіаційних сесій у пенітенціарних закладах. Така інфраструктура забезпечить конфіденційність і належні умови для діалогу, що є ключовим аспектом успішної медіації. Крім того, центри мають бути обладнані всім необхідним для роботи медіаторів, щоб процес був максимально ефективним;

навчання медіаторів – є один із найважливіших етапів. Цей процес повинен бути систематичним і фаховим, оскільки медіатори працюватимуть у складних умовах, де емоційна та психологічна напруженість є дуже високою [1]. Навчання медіаторів з акцентом на роботі в пенітенціарній системі дозволить їм ефективніше комунікувати з ув'язненими й допомагати в розв'язанні конфліктів;

інформування ув'язнених і персоналу – для успіху програми також важливо провести інформування ув'язнених і персоналу. Ув'язнені повинні розуміти, як працює медіація і в чому полягають її переваги. Персонал, зі свого боку, повинен бути поінформований про позитивні зміни, які медіація може додати в атмосферу закладу, і як вона допоможе знизити напругу та конфлікти.

Коли всі підготовчі заходи будуть завершені, можна починати впровадження медіаційних програм. Це означає запуск процесу на практиці, коли ув'язнені отримують можливість добровільно брати участь у медіаційних сесіях для розв'язання своїх конфліктів. Цей етап є вирішальним для оцінки реальної ефективності медіації в пенітенціарній системі.

Останнім кроком є моніторинг і коригування програми. Після запуску медіації необхідно регулярно аналізувати її результати. Моніторинг охоплює збір даних про кількість проведених сесій, кількість розв'язаних конфліктів, вплив на загальну атмосферу в закладах та рівень рецидивізму. Якщо будуть виявлені недоліки або проблеми, програма може бути скоригована для підвищення її ефективності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Пенітенціарна система України формально відповідає міжнародним стандартам, проте на практиці наявні значні порушення, пов'язані з недоліками у виконанні правових норм. Програми соціальної та професійної реабілітації, які повинні допомагати засудженим адаптуватися до життя після звільнення, є застарілими й не відповідають сучасним потребам ув'язнених. Відсутність належного контролю за умовами утримання ув'язнених та неефективність програм реабілітації збільшують ризик рецидиву.

Досвід Великобританії демонструє успішне використання індивідуальних реабілітаційних програм та альтернативних форм покарань, таких як пробация й електронний моніторинг. Цей досвід може бути адаптований до українських реалій для підвищення ефективності виконання покарань та гуманізації умов утримання.

Впровадження медіації – один із дієвих механізмів зниження конфліктів у пенітенціарних закладах, що сприятиме не тільки покращенню умов утримання, а й забезпечить більш ефективну соціальну інтеграцію ув'язнених після звільнення.

Основні рекомендації стосуються створення чіткої нормативно-правової бази для впровадження реформ, підвищення рівня фінансування пенітенціарних закладів, модернізації реабілітаційних програм і розширення системи альтернативних покарань.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибокому вивченні впливу медіації на зниження рецидивізму, розробці механізмів індивідуалізації покарань та оцінці ефективності реформ у сфері прав людини в установах виконання покарань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук О. Медіація в адміністративному судочинстві: європейський досвід для України. *Вісник УжНУ. Серія: Право*. 2022. № 2. С. 77–81. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/39435> (дата звернення: 21.10.2024).
2. Яцишин М., Кришок Ю. Перспективи реформування пенітенціарної системи України: досвід Фінляндії. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 3(5). С. 102–110. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/15985> (дата звернення: 21.10.2024).
3. Шуліка В. Нормативна база пенітенціарної системи Великобританії. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4. С. 100–107. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.4.08>
4. Шуліка В. Історіографія пенітенціарії Великобританії в українській правовій думці. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3. С. 129–136. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.3.10>
5. Кришок Ю. Особливості становлення прогресивної системи ув'язнення Англії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 296–302. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/48-1.pdf> (дата звернення: 21.10.2024).

6. Градецький А., Градецька Н. Досвід становлення інституту пробації в зарубіжних країнах. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2023. № 2. С. 94–102. DOI: <https://doi.org/10.59226/2786-6920.2.2023.94-102> (дата звернення: 21.10.2024).
7. Гусак А. Зарубіжний досвід пробації та протидії злочинності засобами пробації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 2 (49). С. 93–99. DOI: <https://doi.org/10.32782/пуув.v2.2023.18>
8. Козакевич О. Роль медіації у забезпеченні доступу до правосуддя. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4. С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.4.08>
9. Турман Н. Інститут медіації в кримінальному процесі Польщі та України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 286–289. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/5_2019.pdf#page=286 (дата звернення: 21.10.2024).
10. Кришталь Г., Брюховецька І. Альтернативний засіб правового захисту прав людини: медіація. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. № 2(65). С. 25–29. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.3>
11. Пузирьов М., Церкуник Л. Кримінологічна характеристика пенітенціарної злочинності в місцях несвободи зарубіжних країн. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 230–235. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2024-1-230-235>.
12. Pitiulych M., Nakonechna I. Mediation Institution: Experiences from Countries Across the World. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. № 5(1). Pp. 168–173.
13. Ковальов А. Імплементация міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ. 2023. 233 с. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/62756> (дата звернення: 21.10.2024).
14. Кримінально-виконавчий кодекс України (Редакція від 19.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 21.10.2024).
15. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII (в редакції від 27.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 21.10.2024).
16. Європейська конвенція з прав людини (в редакції від 01.08.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 21.10.2024).
17. Рекомендація Rec (2006) 2 Комітету Міністрів Ради Європи про Європейські правила для в'язниць від 11 січня 2006 року (в редакції від 01.02.2023). URL: <https://rm.coe.int/rec-2006-2-on-european-prison-rules-ukrainian/16808b60d6> (дата звернення: 21.10.2024).
18. Fedorchuk M. Mediation in criminal cases: Comparative legal analysis. *Legal Bulletin*. 2021. № 1. Pp. 63–68. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/329> (date of access: 20.10.2024).
19. Денисов С., Заїка Д. Міжнародно-правові стандарти щодо виправлення та ресоціалізації засуджених. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1(15). С. 49–66. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.1.04
20. Minenko S. Mediation as a method of conflict resolution in the field of criminal justice. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4. С. 116–120. URL: <https://visnykpaui.com/index.php/journal/article/view/609> (дата звернення: 20.10.2024).